

Kitap İncelemesi

Hakan Gunday (2021). **Zamir**. İstanbul: Doğan Kitap, 368 sayfa, ISBN: 9786258495423.

Tuncay Bilecen¹

Hakan Gunday'ın *Zamir* adını taşıyan romanı, yeni bir bin yıla (2000) girmeye hazırlanan bir dünyada geçiyor. Kitapta her ne kadar o yıllarda şahit olmadığımız olaylar yer alsada bu kurgusal dünyanın günümüze dair pek çok göndermesi bulunuyor.

Kitaba ismini veren Zamir, hayata gözlerini, acılı bir coğrafyada, Türkiye – Suriye sınırında açar. Fakat bu acılı coğrafya, bir dizi tesadüfler sayesinde bir bakıma Zamir'in şansı olacaktır. Mülteci kampında patlayan bir bombayla yüzünü kaybeden Zamir uzun süren bir ameliyatın ardından hayata döndürülür. O artık medyanın da ilgi odağında olan bir yıldızdır. Böylece hayatı kurtulan Zamir, kısa bir sürede birçok dili konuşabilen bir dünya vatandaşı olacaktır.

“Örneğin onlarca kamera karşısında, henüz 4 yaşındayken kendisine bir Türkiye Cumhuriyeti kimliği uzatan Aile ve Sosyal Politikalar bakanına önce İngilizce, sonra Arapça ve en sonunda da Türkçe teşekkür etmişti. Milyonlarca mülteci çocuk BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden daha bir kimlik kartı bile alamazken Zamir'e bir de İsviçre ve ABD pasaportları verilmişti. Böylece Zamir'in üç vatandaşlığı ve elbette bir de soyadı olmuştu” (s.163).

Ancak Zamir'in “zehirli” bir tarafı da vardır. Yaralı kimliği daha çocukluğundan itibaren dokunduğu kişilerde derin izler bırakır. Onu uzun ve yorucu bir ameliyatın ardından hayata döndüren Doktor Asbjörn bu operasyon sonrasında alkolik olur ve mesleğinden uzaklaşır. “Sonra şunu fark etti: Hiçbir şey hissetmiyordu. Sanki hayatı boyunca bir daha hiçbir şey hissetmeyecekti...” (s.15).

“İşte o hissizlik devam etsin diye... Açtım o şişeyi, diktim kafama... Sonra bir baktım, yıllar geçmiş ve ben günde iki litre viski içiyorum. Sonunda becerdim alkolik olmayı. İşe de yaradı bence. Çünkü hâlâ hiçbir şey hissetmiyorum” (s.16).

Zamir, onun ameliyatının ardından dünyası değişen, hekimliği bırakan ve alkolik olan Asbjörn için daha sonra şunları söyleyecektir: “Sonuçta Asbjörn adalet ve eşitliğin olmadığı bir dünyada doğduğu için aklı başında her insan gibi depresyona girmiş ve alkolik olup sirozdan ölmüştü. Ameliyat ettiği son kişi bendim. Son hastası... Sonra da kendisi hastalanmıştı. O gece benden ölüm bulaşmıştı Asbjörn'e” (s.25).

Yaşadığı talihsiz olaylar sonrasında mucize mukabilinde hayata dönen ve sembol bir isim haline gelen, yüzü ve mimikleri olmayan Zamir artık uluslararası yardım kuruluşlarının “reklam yüzüdür.” “Zamir'in şöhretinden yararlanarak başlatılan, Suriye iç savaşında yaralanmış bebekler için yürütülen kampanyada kısa süre içinde milyon dolarlar toplanmıştı” (s.157).

¹ Doç.Dr. Kocaeli Üniversitesi, Kandıra MYO. E-mail: tuncaybilecen@gmail.com.

Yardım kampanyaları için düzenlenen toplantılar için o ülkeden bu ülkeye koşturan Zamir sahnedeki dokunaklı performansına rağmen yaptığı işe karşı son derece duygusuzdur. “Belki de insanlarla böylesine iyi anlaşmamın nedeni, aramızda ortak bir nokta olmasıydı. Benim yüzümde de mimik yoktu. Dolayısıyla hepimiz yüzüzdük” (s.140).

Yardım kuruluşlarının maskotu durumunda olan Zamir, çok geçmeden bu işin bir sektör olduğunu anlayacak, bu kuruluşların kamuoyuna sergiledikleri yüzleriyle gerçekte yapılanların birbiriyle pek örtüşmediğini fark edecektir. Bu da onda, kendisine ve yaşama dair derin bir sorgulama süreci başlatır. “Yoğun ve siyah bir duygu, denize dökülmüş petrol gibi içimde yayılacak, aklımda ne varsa silinecek, geriye sadece iki soru kalacaktır: Neden o kampta ölmedim? Neden hayatta kaldım?” (s.22).

Zamir’in “dünya barışı” adına çalışma yürüttüğü *First World Peace Foundation*’ın merkezi Cenevre’dedir, 66 başkentte bürosu ve 871 çalışanı bulunmaktadır. Bu noktada, kitabın en önemli mesajlarından birinin de sivil toplum örgütlerine yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Sivil toplum örgütlerinin içindeki çekişmeler, politikacılarla yürüttükleri gizli ve kirli ilişkiler velhasıl vitrindeki görünüşleriyle dışa yansımayan yüzleri kitabın ana izleklerinden birini oluşturuyor. Bu bakımdan *Zamir*’i uluslararası sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına ilişkin eleştirel bir değerlendirme olarak da ele almak mümkün.

“Yedi yıldır yolcu koltuğunda oturduğu, *Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluş* marka araba sanki bir duvara çarpmıştı. Ve şimdi, yardım kuruluşlarının herhangi bir şirketten farksız olduğu gerçeği bir *airbag* gibi yüzünde patlamış, bu yüzden de burnu sızlıyor, göğsü ağrıyor ve nefesi daralıyordu. Çünkü bir kuruluşun kâr amacı gütmeyişini ilan etmesi, ayakta kalmak için er geç her türlü sahtekârlığı yapabileceğinin de ilanıydı” (s.129).

Uluslararası alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerine ilişkin bu mesafeli tutumu kitap boyunca sürdüren Hakan Günday, bu kuruluşların “hayır işi” olarak görünen faaliyetlerinin arkasındaki finansal, politik ve diplomatik ilişkiler üzerinden kapitalizmin sosyal adaletini okuyucuya sorguluyor. Bu minvalde kitaptaki en can alıcı ifadelerden biri de bir konuşma sırasında Zamir’in ağzından çıkıyor: “Sizi barıştıran her kimse, savaştıran da odur ve sizi her kim doyuruyorsa, bilin ki aç bırakan da odur!” (s.339).

“Buna göre kapitalizmin başkenti olan New York hayır işi sektörünün de merkeziydi. Ne de olsa bu sektör ancak gelir adaletinin bulunmadığı yerlerde serpilebiliyordu. Bireyin sosyal devlet tarafından korunmadığı coğrafyalar bu iş için idealdi. Çünkü o bölgelerde devlet aradan çekilmiş, yoksullar zenginlerin insafına bırakılmıştı” (s.208).

Göç konusu Günday’ın diğer kitaplarında da sıkça rastladığımız bir izlek. *Zamir*’i bir “göç kitabı” olarak değerlendirmek mümkün olmasa da romanda mülteci kamplarının içinde bulunduğu durumdan, göçün yarattığı psikolojik tahribata, göçmenlerin karşı karşıya kaldığı ayrımcı muameleden göçü ortaya çıkaran sebeplere kadar göçe dair birçok tasvir ve tespit bulmak mümkün.

“Savaştan önce, Şam’ın en büyük hastanesinde yoğun bakım hemşiresi olarak çalışan kadın, kendisi için kurulmuş olan çadırda, çok uzaktaki başka bir şehirde yeniden yoğun bakım hemşiresi olacağı günü bekliyordu. Ama böylesi bir ihtimal hayli düşüktü. Çünkü mülteciler sadece evlerini değil, mesleklerini de terk ederler” (s.99).

Gelelim kitabın temel sorunsalına... *Zamir*, kendi kurgusal gerçekliği içinde popülist yönetimlerin nasıl bir otoriterliğe evrilebileceğine ilişkin canlı örneklerle dolu. Bu yönüyle

kitabı, siyasal popülist bir distopya olarak değerlendirmek de mümkün. Öyle ki sözünü ettiğimiz bu dünyada Türkiye’de “Allah var mı, yok mu?” diye bir plebisit (referandum) yapılıyor, Almanya’da ülkede yaşayan Türkleri kovmak için *Veda Yasası* çıkarılıyor, İngiltere’de göçmen topluluklarını kontrol etmek amacıyla nüfus mühendisliği politikaları hayata geçiriliyor, güya dünya barışı için hareket eden bir takım sivil toplum örgütleri Afrika’daki asker diktatörlerle “barış adına” kirli işler çeviriyor.

Zamir’de siyasi popülizm, demokrasiyi içten içe yok eden bir virüs gibi resmediliyor. Kitleler; cinsiyetçi, ırkçı, ayrımcı sloganlarla tahrik edildikçe popülist, çoğunlukçu rejimlerin kendilerini tahkim etmeleri kolaylaşıyor. Böylece ayrımcı söylemlerin öznesi olan azınlıklar ve göçmenler bu politikaların ilk kurbanları haline geliyorlar.

Zamir bugün “demokratik” olarak bilinen Batı dünyasında rüzgârın nasıl tersine dönebileceğine ilişkin işaretler taşıyor. Almanya Federal Meclisi’nin çıkardığı *Veda Yasası* bunlardan biri. Bu yasayla Türkler bir zamanlar kitlesel olarak göç ettikleri Almanya’dan kovuluyor. İş bununla da kalmıyor, Türkiye hükümeti kapalı kapılar arkasında Almanya ile bu konuda para pazarlığı yapıyor. *Zamir*’de bu yönüyle bugüne ilişkin birçok gönderme yer alıyor. Örneğin bu anlaşma hemen aklımıza 2016’da Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Suriyeli sığınmacılar üzerinden yapılan 6 milyar Euroluk anlaşmayı (dirty deal) getiriyor. Bu anlaşmaya göre 20 Mart 2016’dan itibaren Yunan adalarına geçerken yakalanan her göçmen Türkiye’ye iade edilecek, Türkiye bunun karşılığında AB’den para alacaktı.

Aynı dönemde Britanya’da göçmenlerle ilgili başka bir ayrımcı gelişme yaşanıyor ve “fayda endeksi” adı altında göçmenler topluma kattığı sosyoekonomik ve kültürel faydalar nispetinde puanlanıyor. Bu puanlamanın ardından azınlıkların ideal nüfus sayısına ulaşıyor. Günümüze gelecek olursak Brexit referandumu öncesinde AB’den ayrılma yanlısı olanlar da benzer bir fayda maliyet hesabı içine girmemişler miydi?

“Bir hayvanat bahçesi kuruyorlar aslında! Hangi hayvanı alalım? Hangi kafese kaç tane hayvan koyalım? Buna karar veriyorlar!” (s.64).

Zamir, göçmenler ülkelerine bu şekilde bir tehcir hareketiyle kovulmasalar bile zihinlerde çoktan kovulduklarına ilişkin örneklerle dolu. “Oysa etraflarına biraz daha dikkatli baksalar, çoktan kovulmuş olduklarını görebilirlerdi. En azından zihinlerinde... Çünkü çok uzun zamandır kendileriyle aynı asansöre binmemek için çaba sarf eden ya da yüzlerini görmemek için metroda gözlerini kapatıp uyuyormuş taklidi yapan ve elbette sokakta yan yana gelmemek için kaldırım değiştiren milyonlarca Alman vardı” (s.113).

Son olarak, *Zamir*’de insana dair birçok tespitin bulunduğunu eklemek gerekiyor. Modern hayatın koşturmacası ve telaşı içinde insanın durup kendisine bakmaması bunlardan biri örneğin. “Etrafımdaki herkesin acelesi vardı. Ama bir havaalanında olduğumuz ve binecekleri uçaklara geç kaldıkları için değil. Acele etmeye bağımlı oldukları ve acele etmeden nasıl yaşanır bilemedikleri için. Çünkü bu çağda her şey acildi.” (s.38).

“Aslında şimdi düşünüyorum da birini keşke aramasaydım! Bir yere gidilecekse hemen gidelim istiyorum! Bir şey yapılacaksa hemen yapılınsın! Onun için de yıllarca hiç durmadan, bir oraya bir buraya koşturdum.” (s.98).

“... Havalimanı’na inene kadar, yanında duran çello kutusuna baktım ve içindeki çelloyu çaldığımı hayal ettim. Ancak aklım o kadar doluydu ki hayalimde bile çalamadım.” (s.175).

Özetle Hakan Günday'ın *Zamir* adına taşıyan romanı kurgusal bir dünyada yaşananları anlatsa da içinde günümüz dünyasına ilişkin birçok gönderme barındırıyor. Popülist politikaların Batı demokrasileri için taşıdığı tehdit ve bu politikalardan kimlerin nemalanacağı kimlerin ise kurban olabileceği bugünden bakıp *Zamir*'de göreceğimiz konular...

